

“DUNYOVIYLIK” VA “DINIYLIK” TUSHUNCHALARINING IJTIMOIY-FALSAFIY MAZMUNI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11661111>

Akmal Axmedovich Axmedov.

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalari universiteti
Ijtimoiy- gumanitar fanlar kafedrasida dotsenti, f.f.n.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada dunyoviylik va diniylik tushunchalarining uzaro munosabati, ularning genizisi, evolysiyasi, sekulyarizm va desekulyarizm hodisalari ijtimoiy-falsafiy tadqiq qilingan.

Kalit soʻzlar: *Sekulyarizm, unyoviy davlat, ijtimoiy institutlar, dinamik oʻzgarishlar, diniy pravoslavlik cheklovlar, modernizatsiya, madaniy va mafkuraviy omillar.*

SOCIO-PHILOSOPHICAL CONTENT OF THE CONCEPTS OF "SECULARITY" AND "RELIGION"

ABSTRACT

In this article, the relationship between the concepts of secularism and religiosity, their genesis, evolution, phenomena of secularism and desecularism are socio-philosophically researched.

Key words: *Secularism, union state, social institutions, dynamic changes, religious orthodoxy restrictions, modernization, cultural and ideological factors.*

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЙ «СЕКУЛЯРНОСТЬ» И «РЕЛИГИЯ»

АННОТАЦИЯ

В данной статье социально-философски исследуются взаимосвязь понятий секуляризма и религиозности, их генезис, эволюция, явления секуляризма и десекуляризма.

Ключевые слова: *секуляризм, союзное государство, социальные институты, динамические изменения, религиозно-ортодоксальные ограничения, модернизация, культурные и идеологические факторы.*

KIRISH

“Dunyoviylik” va “din” tushunchalarining ijtimoiy-falsafiy mazmunini ularning oʻzaro taʼsiri, tarixiy rivojlanishi va jamiyatdagi roli orqali koʻrib chiqish mumkin.

Sekulyarizm - bu dinni davlat va jamoat ishlaridan ajratishni bildiruvchi tushuncha. U quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi: Huquqiy jihat: Dunyoviy davlat barcha fuqarolarning diniy mansubligidan qat'iy nazar tengligini ta'minlovchi huquqiy normalarning mavjudligini nazarda tutadi. Din va davlatni ajratish va vijdon va din erkinligini ta'minlash. Ijtimoiy jihat: Diniy e'tiqod har bir shaxsning shaxsiy ishi bo'lib, jamoat va davlat institutlariga ta'sir qilmaydigan jamiyatni shakllantirish. Diniy va diniy bo'lmagan qarashlar xilma-xilligini hurmat qilish, aholining turli guruhlariga o'rtasida bag'rikenglik va muloqotni ta'minlash. Falsafiy jihat: Sekulyarizm inson huquqlari, shaxsiy erkinlik va avtonomiyaga urg'u beradigan ratsionalistik va gumanistik dunyoqarashga asoslanadi. Jamiyat taraqqiyotida ilmiy bilim va tanqidiy fikrlashning ahamiyatini tan olish. Shu boisdan ham “O‘zbekistonni dunyoviy davlat sifatida belgilash – dunyoviy taraqqiyot, turli din va mazhablar o‘rtasida bag‘rikenglik va totuvlikni mustahkamlashga, diniy birlashmalarning mustaqil faoliyat yuritishiga, din va e‘tiqod erkinligini ta‘minlashga xizmat qiladi.”¹

ASOSIY QISM. Din - g'ayritabiiy narsalarga ishonishga asoslangan g'oyaviy, axloqiy va marosim tizimlari majmuidir. Dinning asosiy jihatlariga quyidagilar kiradi: Falsafiy jihat: Din ilohiy yoki transsendentalga ishonishga asoslangan qadriyatlar va me'yorlar tizimini taklif qilib, mavjudlik, hayotning ma'nosi va axloqning asosiy savollariga javob beradi. Muqaddas matn va an'analar prizmasi orqali dunyo va undagi insonning o'rnini talqin qiluvchi diniy dunyoqarashni shakllantirish. Ijtimoiy jihat: Din ijtimoiy hayotda muhim rol o'ynaydi, jamiyatning birlashishi va jamoaviy o'ziga xoslikni shakllantirishga yordam beradi. Ijtimoiy birlik va barqarorlikka hissa qo'shadigan xayriya, ta'lim, ma'naviy qo'llab-quvvatlash kabi ijtimoiy funktsiyalarni bajarish. Madaniy jihat: Din madaniy merosning muhim elementi bo'lib, san'at, adabiyot, me'morchilik va urf-odatlariga ta'sir qiladi. Madaniy an'analarni diniy marosimlar va marosimlar orqali saqlash va etkazish.

Dunyoviylik va din jamiyatda yonma-yon yashashi mumkin, bu shaxsiy e'tiqod va jamoat tartibi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi. Shuni ta'kidlash kerakki: Sekulyarizm dinga qarshilikni anglatmaydi, balki davlatning turli diniy oqimlarga nisbatan betarafligini nazarda tutadi. Din, o'z navbatida, turli ijtimoiy va madaniy guruhlar o'rtasidagi muloqot va tushunishni rivojlantirish orqali dunyoviy sharoitlarga moslashishi mumkin. Demak, “dunyoviylik” va “din” tushunchalarining ijtimoiy-falsafiy mazmuni ularning jamiyatdagi o'rnini va vazifalari, dunyoqarash va ijtimoiy institutlarning shakllanishiga o'zaro ta'siri va o'zaro ta'siri orqali ochib beriladi.

Dunyoviylik va diniylik o'rtasidagi munosabatlar haqiqatan ham muhim ijtimoiy-falsafiy ahamiyatga ega, ayniqsa din madaniy, siyosiy va shaxsiy o'ziga xoslikni

¹ Yangilanayotgan konstitutsiya 100 savolga 100 javob. Tax. M. X. Raxmonqulov. – T.: “Adolat” milliy huquqiy axborot markazi. 2023. 180 b.

shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan jamiyatlarda. Tarixiy jihatdan bu tushunchalar ko'pincha bir-biriga mutlaqo qarama-qarshi bo'lib, dunyoviylik diniy institutlarni davlat va jamoat ishlaridan ajratishni ifodalaydi, diniylik esa diniy e'tiqod va urf-odatlariga rioya qilishni o'z ichiga oladi. Biroq, dunyoviylik va diniylik o'rtasidagi o'zaro ta'sir oddiy dixotomiyaga qaraganda ancha nozik ekanligini tan olish juda muhimdir. Ko'pgina jamiyatlarda shaxslar va jamoalar murakkab landshaftda harakat qilishadi, bu erda dunyoviy tamoyillar diniy qadriyatlar va an'analar bilan birga mavjud bo'lib, davlat siyosatiga ham, shaxsiy e'tiqodlarga ham ta'sir qiladi. Bundan tashqari, dunyoviylikni talqin qilish va amalga oshirish turli madaniy va tarixiy kontekstlarda juda farq qiladi. Ba'zi hududlarda dunyoviylik diniy erkinlik va plyuralizmning kafolati sifatida qaralishi mumkin, bu esa shaxslarning davlat aralashuvisiz o'z e'tiqodlarini erkin amalga oshirishini ta'minlaydi. Boshqalarida esa bu diniy hokimiyat va urf-odatlariga qarshi kurash sifatida qabul qilinishi mumkin, bu esa ta'lim, huquq va ommaviy nutqda dinning o'rni kabi masalalar bo'yicha munozaralarni keltirib chiqarishi mumkin. O'zbek tiliga dunyoviylik tushunchasi fransuz tilidan kirib kelganidan beri fransuz siyosiy tafakkuri O'zbekistondagi dunyoviylik tushunchasi va amaliyotiga ta'sir ko'rsatdi. Xuddi shu atamaning inglizcha yekvivalenti sekulyarlik bo'lib, din va davlat ishlarini alohida saqlashni anglatadi. Bu lotincha "sayeculum" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, yosh degan ma'noni anglatadi. Sekulyarizm turkiy tiliga uch xil atama bilan tarjima qilinishi mumkin: laitizm, modernizatsiya yoki sekulyarizatsiya Fransiyada Laïcité (Laïcisme) atamalari dunyoviylik uchun ishlatiladi. Ikkala shaklda ham tushunchalar jismoniy va ilmiyni mavhum va diniy bilan aralashtirib yubormaslik kerakligini ifodalaydi².

Xuddi shunday, diniylik ham har xil shakllarga ega bo'lishi mumkin, ya'ni qizg'in fidoyilikdan tortib diniy ta'limotlarning mo'tadilroq yoki liberal talqinigacha. Ba'zi shaxslar dunyoviylikni o'z e'tiqodlariga tahdid sifatida ko'rishlari mumkin bo'lsa, boshqalari buni diniy pravoslavlik cheklovlaridan xoli o'z shartlari asosida jamiyat bilan aloqa qilish imkoniyati sifatida ko'rishlari mumkin. Pirovardida, dunyoviylik va diniylik o'rtasidagi munosabatlar dinamik va ko'p qirrali bo'lib, tarixiy, madaniy va siyosiy omillar ta'sirida shakllanadi. Ushbu tushunchalarni bir-biriga mos kelmaydigan deb hisoblashning o'rniga, ularga ularning murakkab o'zaro ta'sirini va jamiyatda namoyon bo'lishning xilma-xil usullarini nozik tushunish bilan yondashish kerak.

Mohiyatan diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi munosabatlar dinamik va ko'p qirrali bo'lib, tarixiy, madaniy va mafkuraviy omillar ta'sirida shakllanadi. Qarama-qarshiliklar va qarama-qarshiliklar mavjud bo'lsa-da, muloqot, tushunish va

² Макбрайен Д. От секуляризма к исламу : религия в современном Кыргызстане. - Санкт-Петербург : Библиороссика ; Бостон : Academic Studies Press, 2023. - 341 с.

bag'rikenglik va xilma-xillikka hurmat kabi umumiy qadriyatlarni rivojlantirish uchun imkoniyatlar ham mavjud.

Dinni inson mavjudligining dinamik va ajralmas jihati sifatida tushunib, biz uning tarixiy ahamiyatini, ijtimoiy tuzilmalar va o'ziga xoslikni shakllantirishdagi rolini va zamonaviy jamiyatda davom etayotgan dolzarbligini qadrlashimiz mumkin. Dinga begona unsur sifatida qarash o'rniga, uni insoniyat sivilizatsiyasi bilan bir qatorda rivojlangan, insoniyat madaniyati va tajribasining boyligi va rang-barangligiga hissa qo'shadigan ijtimoiy hayotning asosiy jihati sifatida e'tirof etish kerak. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: “Inson manfaatlari hamma narsadan ustun” degan oddiy va aniq - ravshan tamoyilni amalga oshirish ustuvor ahamiyatga ega”³.

Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi haqiqatdan ham insoniyat tarixi davomida diniylik bilan uzviy bog'langan. Din ijtimoiy tuzilmalar, me'yorlar va qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynadi, dunyoni tushunish va individual va jamoaviy xatti-harakatlarni boshqarish uchun asos yaratadi.

Jamiyatlarning rivojlanishi va xilma-xilligi bilan diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi munosabatlar dinamik o'zgarishlarga duch keldi. Falsafiy, huquqiy va ilmiy dunyoqarashning kuchayishi bilan dinning hayotning turli jabhalariga ta'siri qayta baholana boshladi. Bu jarayon diniy hokimiyat hukmronligiga qarshi kurashuvchi, axloq, bilim va boshqaruv masalalarida muqobil qarashlarni taklif qiluvchi dunyoviy-falsafiy g'oyalarning paydo bo'lishiga olib keldi.

Diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi o'zaro ta'sir jamiyatning ehtiyojlari va imkoniyatlari, shuningdek, turli guruhlar va institutlarning raqobatdosh manfaatlaridan kelib chiqqan holda shakllangan. Diniylik ko'plab shaxslar va jamoalar uchun ma'naviy yo'l-yo'riq va axloqiy tamoyillarni taqdim etishda davom etayotgan bo'lsa-da, dunyoviylik boshqaruv, ta'lim va ommaviy nutq kabi sohalarda o'z ta'sirini tobora kuchaytirmoqda. Qolaversa, diniy g'oyalar va ta'limotlar talqini ko'pincha dunyoviy manfaatlar, jumladan, millatlar, ijtimoiy tabaqalar va davlatlarning manfaatlarini ta'sirida bo'lgan. Bu din, hokimiyat va ijtimoiy dinamika o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirni aks ettiruvchi diniy ta'limotlarning xilma-xil va ba'zan qarama-qarshi talqinlariga olib keldi.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda, diniylik ijtimoiy hayotning turli talab va muammolariga javob beradigan ko'p qirrali hodisadir. Uning dunyoviylik bilan aloqasi tarixiy, madaniy va mafkuraviy omillar ta'sirida davom etayotgan muzokaralar va moslashuv bilan tavsiflanadi. Ushbu dinamik o'zaro ta'sirni tushunish dinning jamiyatdagi

³ Мирзиёев Ш. Олий Мажлисга мурожаатномасидан. (2020 йил 24 январь). “Халқ сўзи”, 2020 йил 25 январь. -Б.4.

rolining murakkabligini va uning inson faoliyatining boshqa sohalari bilan o'zaro ta'sirini tushunish uchun juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Yangilanayotgan konstitutsiya 100 savolga 100 javob. Tax. M. X. Rahmonqulov. – T.: “Adolat” milliy huquqiy axborot markazi. 2023. 180 b.
2. Макбрайен Д. От секуляризма к исламу: религия в современном Кыргызстане. - Санкт-Петербург: Библиороссика; Бостон: Academic Studies Press, 2023. - 341 с.
3. Мирзиёев Ш. Олий Мажлисга мурожаатномасидан. (2020 йил 24 январь). “Халқ сўзи”, 2020 йил 25 январь. -Б.4.
4. Saifnazarov, I. (2023). Yangi O‘zbekiston: inson qadri ulug‘langan yurt [New Uzbekistan: a country where human dignity is glorified, in Uzbek], –Tashkent:“Ilm-Ziyo-Zakovat” MChJ.-209.
5. Ismoil, S. (2024). Dunyoviy davlat–tinchlik va totuvlik kafolati. Journal of Social Sciences, 1(01).
6. Saifnazarov, I., & Umarjonov, S. (2022). State and religion relations in New Uzbekistan. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2, 414-424.